

Ольга Михайлова

ПОСІБНИКИ З КРАЄЗНАВСТВА

Бібліотечне краєзнавство в нашій країні має давні традиції. Ще у ХІХ ст. в цій царині плідно працювали видатні вчені й громадські діячі П.І.Келпен, О.М.Лазаревський, П.С.Єфіменко, Д.І.Багалій, І.А.Устинов, А.І.Маркевич та ін. Справжнім «золотим віком» краєзнавства стали 20-ті роки. На жаль, коли розпочалися репресії, з обігу було вилучено чимало цінного. І тільки в 50-ті роки бібліотечне краєзнавство відроджується. Так, підготовка багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР» привернула увагу широкого кола громадськості до вивчення історії, сприяла активізації пошукової, науково-дослідницької діяльності, виявленню і обліку друкованих матеріалів про населені пункти, райони, області, інтенсивній роботі, спрямованій на формування масиву літератури, доповнення його в ретроспективному плані. Виробилися певні організаційні форми, поліпшилася координація і кооперація в інформаційно-бібліографічному обслуговуванні з питань краєзнавства, в наданні методичної і практичної допомоги бібліотечним працівникам. На впорядкування системи цієї діяльності було спрямоване «Положення про краєзнавчу роботу бібліотек» (1978). Позитивно вплинула на розвиток бібліотечного краєзнавства науково-практична конференція працівників обласних бібліотек (Хмельницький, 1989 р.).

Нині відділ історичного краєзнавства Державної історичної бібліотеки (ДІБ) розгорнув дослідження «Краєзнавча робота бібліотек», спрямоване на розв'язання комплексу теоретичних, методичних проблем. Аналізуються організаційні форми краєзнавчої діяльності бібліотек, відповідні фонди, стан краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату, а також бібліографічне забезпечення цієї галузі.

Ще в 60-70-ті роки в деяких ОУНБ створюються відділи й сектори краєзнавства, в них формуються краєзнавчі фонди, ведеться краєзнавчий довідково-бібліографічний апарат, обслуговуються читачі, складаються бібліографічні покажчики. Зараз приблизно в десяти ОУНБ уже функціонують такі відділи.

В обласних бібліотеках для юнацтва, як правило, подібні підрозділи відсутні. В тих бібліотеках, де є комплексні відділи (сектори, кабінети), краєзнавча робота ведеться на високому рівні, ретельно й цілеспрямовано комплектується масив літератури, формується контингент постійних читачів, здійснюється аналіз їх читацьких потреб.

Аналіз видавничої діяльності бібліотек (1976 - 1990) показав, що більша частина краєзнавчих видань - бібліографічні покажчики, методичні матеріали та описи досвіду роботи. Всього за вказаний період вийшло понад 1200 краєзнавчих бібліографічних покажчиків (тобто, щорічно близько 100).

Система краєзнавчих бібліографічних посібників (СКБП) - складна сукупність взаємопов'язаних і підпорядкованих підсистем, кожна з яких має свою диференціацію. Розмежування можна здійснювати за різними параметрами: суспільним призначенням, суспільними функціями тощо. За цією ознакою СКБП розподіляється на підсистеми науково-допоміжних і рекомендаційних краєзнавчих бібліографічних покажчиків.

Універсальні поточні покажчики (підсистема науково-допоміжної краєзнавчої бібліографії) почали виходити з 50-х років, а з середини 70-х їх видавали майже всі обласні бібліотеки. Мета - найповніше інформувати населення про соціально-економічне, культурне й наукове життя області.

На долю галузевих і тематичних покажчиків (підсистема науково-допоміжних посібників) припадало (в різні роки) від 37 до 47%. Поява тих чи інших галузевих і тематичних посібників зумовлена завданнями науки, культурним будівництвом, ювілейними й знаменними датами. Перед ведуть покажчики суспільно-політичної тематики. Помітних успіхів у 70-80-ті роки досягла історична тематика - як загально-історична, так і присвячена окремим періодам історії краю. Головним напрямом української історичної бібліографії стала підготовка покажчиків (вийшли в усіх областях) з історії міст і сіл краю

(області), історії та культури областей.

Позитивний досвід щодо обліку літератури з історії місцевих підприємств нагромаджений у Харківській, Житомирській областях.

Показники екологічної тематики становлять близько 8% усіх науково-допоміжних видань («Природа і природні багатства Черкаської області» (1979), «Природа і природні багатства Вінниччини» (1983), «Природа Чернігівщини та її охорона» (1987)).

Обласні бібліотеки стали також центрами створення літературно-мистецьких краєзнавчих посібників (щорічники «Літературна Львівщина», «Літературна Хмельниччина», «Искусство Донбасса», «Мистецтво Волинського краю», «Черкащина в образотворчому мистецтві».

Персональні показники та біобібліографічні словники становлять близько 14% від усієї кількості краєзнавчих науково-допоміжних показників. Найбільша група - це персональні показники і біобібліографічні словники місцевих письменників та поетів.

ОУНБ готують велику кількість краєзнавчих показників рекомендаційного спрямування (70% усієї бібліографічної продукції з питань краєзнавства).

Підсистема краєзнавчих рекомендаційних показників включає: посібники універсального й комплексного характерів; тематичні посібники з різних питань місцевого життя; бібліографічні посібники (словники, персональні показники).

До видань універсального й комплексного видів належать «Календарі знаменних і пам'ятних дат ... області» та посібники типу «Що читати про ... край?». Вони містять цінну фактографічну інформацію, необхідну для вчителів, працівників бібліотек, музеїв, архівів, преси. Календарі - це щорічні видання, середній тираж яких становить 100 - 200 примірників (в останні роки скоротився до 50 - 100).

Обласні бібліотеки набули великого досвіду в краєзнавчій бібліографічній діяльності, але нерідко трапляється дублювання, видання посібників без урахування потреб користувачів. Ми пропонуємо підготувати кілька основних типів бібліографічних посібників: універсальні бібліографічні показники поточної літератури про край; рекомендаційні показники «Що читати про край?»; методично-бібліографічні посібники - календарі місцевих значень і пам'ятних дат; зведені друковані каталоги документів про край; показники краєзнавчих бібліографічних посібників.

У 1990-1994 рр. ДІБ видала «Методичні рекомендації по складанню універсальних рекомендаційних посібників про край» (К., 1990); «Методичні рекомендації по складанню

краєзнавчих методично-бібліографічних посібників типу «Календар знаменних і пам'ятних дат ... області на ... рік» (К., 1993); «Методичні рекомендації по складанню друкованих зведених краєзнавчих каталогів» (К., 1992); «Методичні рекомендації по складанню показників краєзнавчих бібліографічних посібників» (К., 1994).

Метою вивчення кількісного і якісного складу фондів краєзнавчих документів у бібліотеках є створення єдиної системи краєзнавчих ресурсів регіону, що сприятиме забезпеченню максимальної повноти бібліотечно-бібліографічної інформації при мінімальних економічних витратах.

Методика, розроблена групою працівників ДІБ спільно з доцентом Харківського державного інституту культури Н.М. Кушнарєнко, досить проста. Створюється еталонний список документів про край. До нього включатимуться всі краєзнавчі видання, що вийшли з друку окремо, незалежно від їх типологічних, видових, мовних, хронологічних характеристик. Після цього ОУНБ (координуючий центр) визначить коло бібліотек-учасниць, фонди яких підлягають обстеженню. Бажано залучити до роботи бібліотеки не тільки системи Міністерства культури, а й інших відомств, а також архіви, музеї тощо. Наступний етап - звірка еталонного списку краєзнавчих документів з наявними фондами. Зібрані дані будуть покладені в основу зведеного каталога документів про край (електронного або друкованого) з позначенням їх місцезнаходження.

Цю методику апробовано у Волинській, Дніпропетровській і Львівській областях (див. інформаційний бюлетень «Краєзнавча робота в бібліотеках України». Вип. 3. К., 1992). Складаються еталонні списки краєзнавчих документів (Харківська, Хмельницька області), ведеться звірка з існуючими фондами (Сумська), готується зведений каталог (Дніпропетровська область).

У 1993 р. нами розроблено методику вивчення головної складової краєзнавчого довідково-бібліографічного апарату - зведеного краєзнавчого каталога (ЗвКК), в який нині вносяться корективи (ДІБ у 1992 р. підготувала «Методичні поради з удосконалення краєзнавчих каталогів бібліотек»). Ми дійшли висновку, що потрібен диференційований підхід до структурної перебудови кожного окремого ЗвКК. Тому вивчення стану краєзнавчого ДБА зустріло жвавий відгук фахівців Дніпропетровської, Запорізької, Хмельницької, Херсонської, Миколаївської, Чернівецької ОУНБ та ін. Попереду - копітка робота, спрямована на аналіз даних, розробку рекомендацій, запровадження їх у практику, що дасть змогу піднести якість краєзнавчої діяльності бібліотек.